

Список використаних джерел та літератури:

1. Алексеев А.Ю., Мурзин В.Ю., Ролле Р. Чертомлык (Скифский царский курган IV в. до н.э.). – К., 1991. – 431 с.
2. Бокий Н.М. Отчет о раскопках Кировоградского краеведческого музея за 1973 год // АМБ 1973/1
3. Бокий Н.М. Скифский период на пограничьи степи и лесостепи в Днепровском Правобережье: диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук: 07.00.06 «Археология» / Н. М. Бокий. – К., 1979. – 241 с.
4. Галанина Л.К. Скифские древности Приднепровья // САИ. – 1977. – Вып. Д 1-33. – 68 с
5. Ильинская В.А., Тереножкин А.И. Скифия VII– IV вв. до н. э. – Киев: Наукова думка, 1983. – 380 с.
6. Ковпаненко Г.Т., Бессонова С.С., Скорый С.А. Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья (Киево-Черкасский регион). – Киев: Наукова думка, 1989. – 333 с.
7. Мелюкова А.И. Вооружение скифов // САИ. – Вып. Д 1 – 4. – М., 1964. – 113 с.
8. Ольховский В.С. Погребально-поминальная обрядность населения степной Скифии (VII – III вв. до н. э.). – М., 1991. – 253 с.
9. Петренко В.Г. Правобережье Среднего Приднепровья в V-III вв. до н. э. // САИ. – 1967. – Вып. Д 1-4. – 180 с.
10. Полін С.В. Хронологія ранньоскіфських пам'яток // Археологія. – 1987. – №59. – С. 17–36.
11. Черенко Е.В. Скифские погребальные памятники степей Северного Причерноморья / [Черенко Е.В., Бессонова С.С., Болтрик Ю.В., Полин С.П., Скорый С.А., Бокий Н.М., Гребенников Ю.С.]. – К., 1986. – 368 с.

Анатолій Гуцал

доцент кафедри архівознавства,
спеціальних історичних і правознавчих дисциплін
Кам'янець-Подільського
національного університету ім. І. Огієнка

КУРГАН №11 ІЗ КОЛОДІЇВСЬКОГО НЕКРОПОЛЯ

У статті повідомляється про результати розкопок одного із курганів скіфського часу біля села Колодівка на Хмельниччині, який відрізняється від інших топографією та деякими конструктивними особливостями насипу.

Ключові слова: Колодівка, курган, сіроглиняна гончарна кераміка, горщик, миска.

В околицях с. Колодівка Кам'янець-Подільського району Хмельницької області розташовані три групи курганів ранньоскіфського часу (VII-VI ст. до н.е.). Займають вони підвищені місця північно-західніше, північно-східніше і південніше села (рис. 1). Археологічна експедиція Кам'янець-Подільського національного університету присвятила їх дослідженню кілька літніх сезонів. Всього розкопками було охоплено 21 курган.

Курган №11 не входив у жодну із зазначених груп. Він знаходився на полях колишнього с. Теремці, зараз затопленого Дністровським водоймищем, за 2 км на схід від курганної групи II, на орному полі за 45 м лівіше дороги, що веде до Бакотської затоки (рис. 1). До сучасного краю води від нього залишалося біля 100 м, а до старого русла річки було близько 0,8-0,9 км. Місцина має дуже плавний нахил на схід і більш крутий спуск в сторону півдня. Даний курган розташований в тому ж районі с. Теремці, де при оранці поля у 70-х рр. XX ст. знайдено вудила кіммерійського часу [2, с. 55-57].

Насип повністю відсутній, його вдалось простежити за камінням, яке виорю-

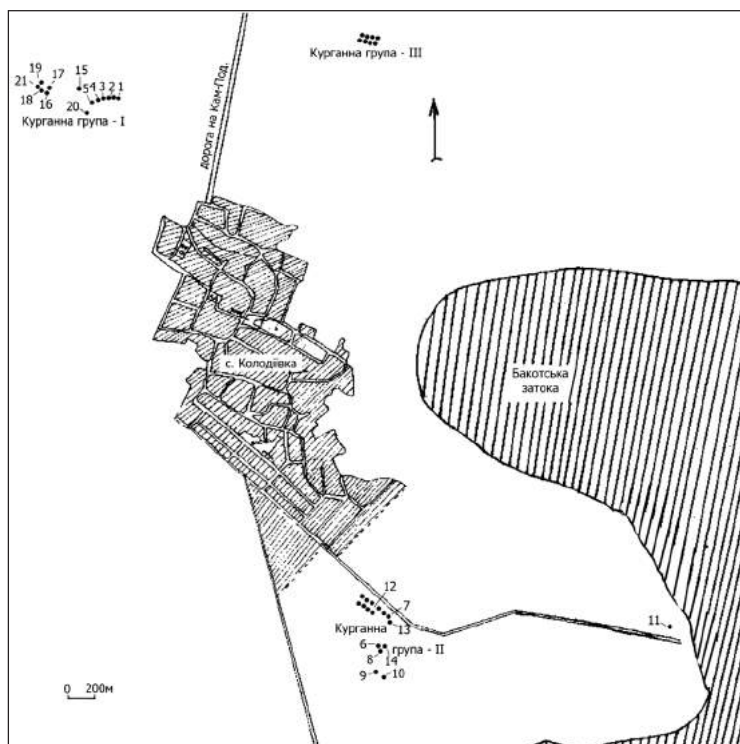

Рис. 1. Схематичний план розташування курганів в районі с. Колодівка

Рис. 2. Залишки кам'яного насипу в кургані

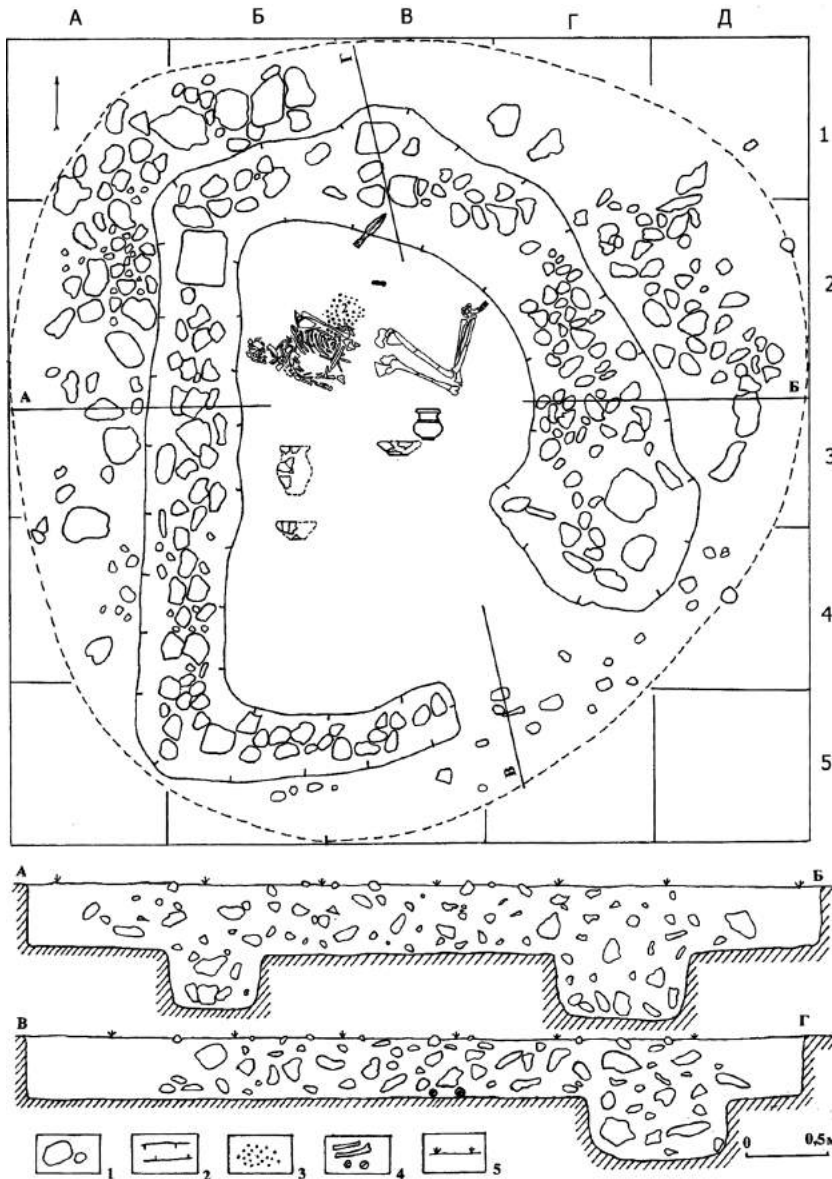

Рис. 3. План кургану № 1:

1 – каміння; 2 – контури рову; 3 – трупоспалення; 4 – кістки;
5 – верхній дерновий шар

валось під час обробітку землі. При розчистці першого штика зразу ж натрапили на скупчення каміння, яке фіксувалось спочатку на площі 4×3,5 м, а дещо глибше – на 5×4,8 м. Його товщина складала 0,35-0,4 м (рис. 2). Це все, що залишилось від кам'яної конструкції насипу, спорудженої на рівні давнього горизонту. Під цим шаром каміння виявлено підквадратний (чи скоріше підковоподібний) в плані ровик, який був заповнений камінням і оточував центральну частину кургану площею 1,8×2,9 м. Глибина його – 0,35–0,4 м, найвужчим він виявився у південній частині (0,35-0,4 м), найширшим у східній (1–1,3 м). З південно-східного боку у рові був розрив завдовжки 0,95 м. Південна і західна сторона рову майже прямі, а північна і східна – півкругла (рис. 3). Призначення цього об'єкту проблематичне. Не виключено, що він міг служити для закріплення якихось дерев'яних деталей, наприклад, поховальної камери чи її аналога, але чітких доказів цьому не простежено. Рови в конструкції дерев'яних склепів у подільських курганах скіфського періоду зустрічаються, правда не такої аморфної в плані конфігурації, а чітко вираженої квадратної чи прямокутної форми [6, с. 31; 7, с. 39].

У північній частині простору, оточеного ровом, виявлено залишки кістяка дорослого чоловіка, віком близько 60 років (рис. 4). Він лежав на правому боці у напівскорченому стані (ноги в тазу зігнуті градусів на 30, у колінах – на 90, ліва рука зігнута в лікті під прямим кутом, а права – під гострим і кистю повернута до підборіддя). Більшість кісток в анатомічному порядку, хоча стан їх збереженості поганий. Череп розчавлений на дрібні шматки, на кілька частин переламані кістки рук, ребра, не зовсім уціліли таз, хребці, фаланги пальців рук і лівої ноги.

У районі спини цього тілопокладення виявлено тілоспалення. Кальциновані кістки разом з попелом знаходились на рівні материка на площі діаметром 0,25 м. Окремі

з них знайдені під кістяком, що означає, очевидно, більш ранній термін захоронення трупоспалення. За 0,4 м південніше стегнових кісток лежали роздавлений, виготовлений на гончарному колі, горщик і ліпна миска (рис. 4). Південно-східніше від них було знайдено фрагменти ліпної корчаги і ще однієї миски. Уламки останньої траплялися і при розчищенні каміння. Північно-східніше трупоспалення, за 0,15 м, знайдено залізний ніж, а у рові під внутрішньою стінкою, лезом вниз, стирчав наконечник залізного списа. У культурному шарі розчищено ще кілька черепків від кубка і два крем'яних відщепи.

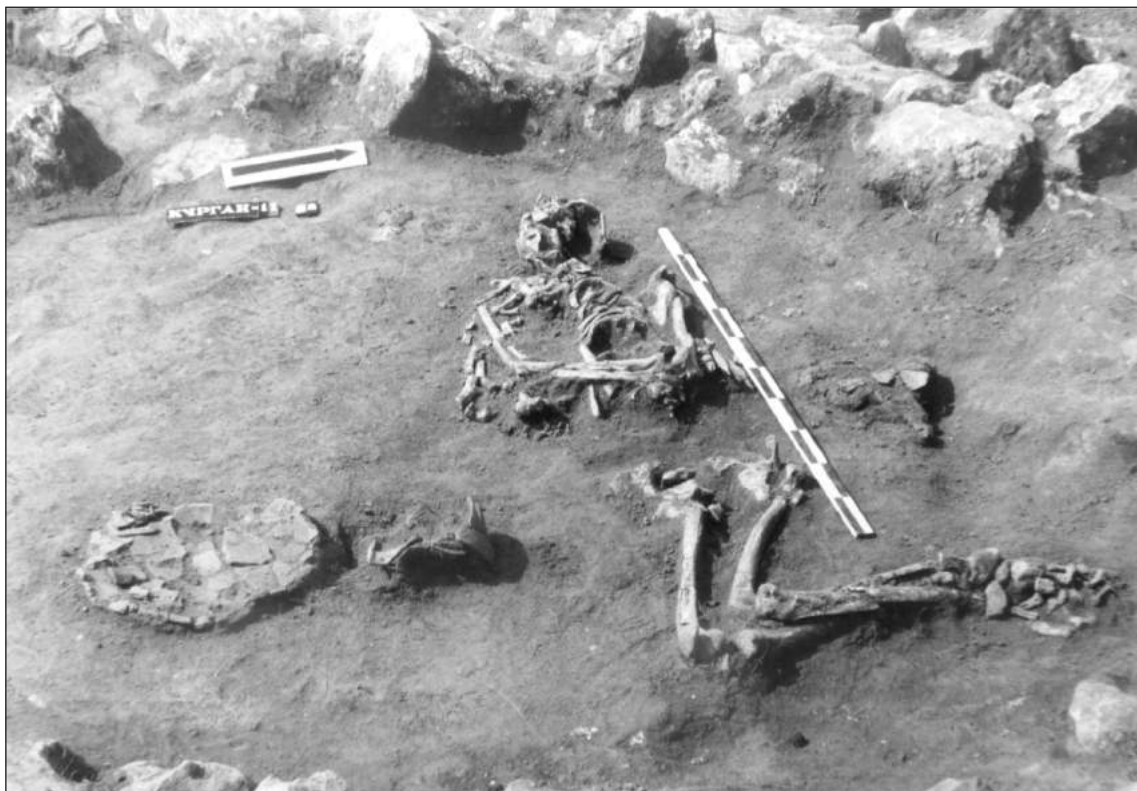

Рис. 4. Залишки тілопокладення в кургані № 11

Опис знахідок:

1. Уламки корчаги (рис. 5, 1). Збереглися у кількох черепках стінки і вінець. Висота посудини могла бути біля 24 см, діаметр вінець – 20,5 см, тулуба – 24,5 см. Віничик нахилений назовні, тулуб у середній частині розширюється і плавно звужується до дна. Нижче найбільшого розширення корпусу є невеликі овальні горбки. Колір зовнішньої сторони – світло-сірий, внутрішньої – чорно-сірий.

2. Миска (рис. 5, 2). Конусовидний корпус звужується до плоского дна, вінець загнутий всередину, край його заокруглений. Із середини по краю зроблено наколи, які на зовнішній стороні виступають у вигляді горошин. Колір чорний з бурими плямами, діаметр вінець – 29 см, дна – 10, висота – 9 см.

3. Миска (рис. 5, 3). Збереження фрагментарне. Конусовидний тулуб переходить у плоске дно і у відтягнутий всередину підтрикутний вінець. Висота – 10 см, діаметр вінець – 22,5 см, дна – 9 см. Забарвлення зверху сірувате, із середини чорно-сіре, на зламі черепок – чорний. Аналогічні миски типові для всієї території поширення скіфської культури [4].

4. Кружальна корчажка. Посудина сірого кольору, майстерно виготовлена на гончарному колі, повністю реставрована. У неї сильно відігнутий (майже горизонтальний) вінець, високе горло, яке переростає у розширений тулуб, плоске, виділене кільцевидним виступом, дно. По плічках проходить невисокий валик. Тісто добре відмулене, з вкрапленнями дрібного піску. Висота – 13,5 см, діаметр вінець – 11,5, тулуба – 15,5, дна – 6,9 см.

5. Фрагмент стінки кубка. Черепок чорний, на зламі – темно-коричневий.

6. Уламок денця кубка чорного кольору.

7. Крем'яний скол у формі проколки з видовженим гострим кінцем.

8. Крем'яний скол у формі підтрикутного скребка.

9. Залізний наконечник списа. У нього лавролистне перо, втулка переходить на лезо у вигляді поздовжнього ребра, яке закінчується лише на кінці вістря. Внизу втулки з одного боку зроблено отвір для закріплення деревка. На втулці на віддалі 8,2 см видніється слід від ковальського шва, який розійшовся і добре видно, що кінці металевих листів, з якого виготовлена втулка підведені, один до одного (встик, а не

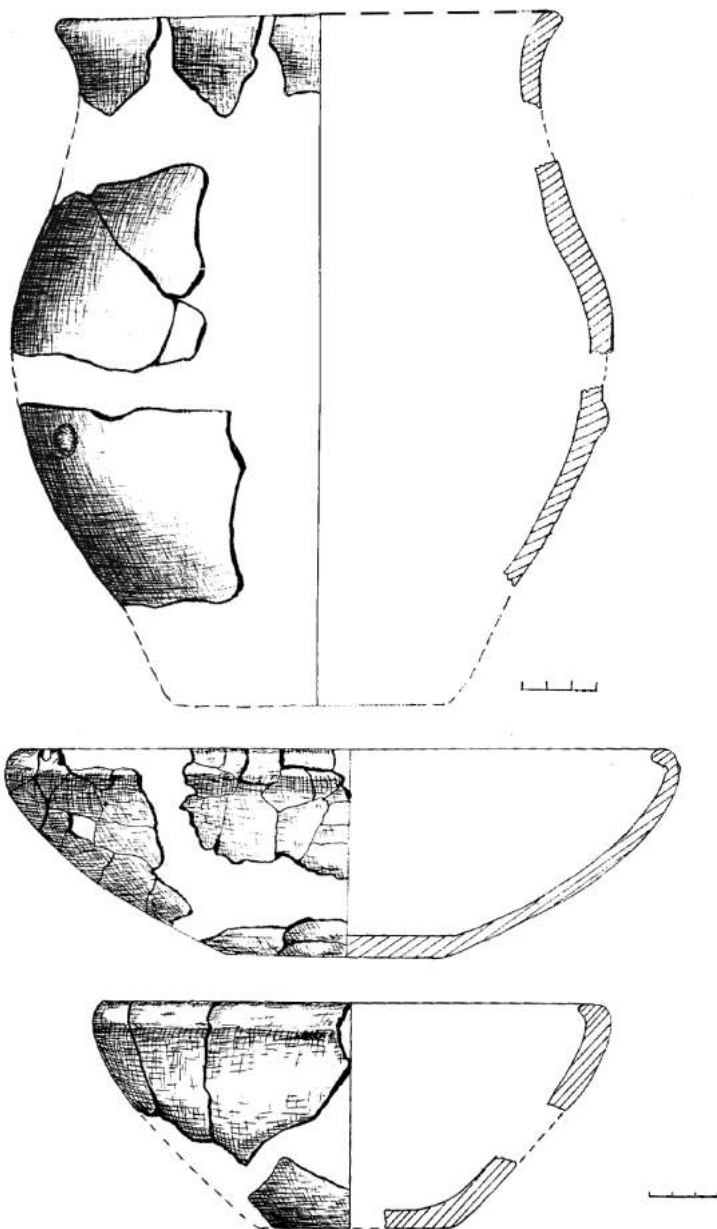

Рис. 5. Горщик і миски з кургану № 11

ко від старого русла річки, тобто не на прибережних ділянках, але і не на найвищих точках місцевості. Це, в якійсь мірі, може говорити про його перехідний етап від передскіфської епохи до ранньоскіфської і відповідно визначати його дату. Але супровідний інвентар не дає достатніх підстав для такого висновку. Перш за все, це стосується сіроглиняного кружального горщика. Число таких знахідок на старожитностях часів скіфської архаїки постійно зростає. Навколо цього виду посуду є ряд дискусійних моментів. Не встановлене остаточно місце його походження, шляхи і час проникнення на територію Середнього Подністров'я тощо. Дослідники вважають, що навряд чи з'являється він тут раніше другої половини VII ст. до н. е. [1; 3, с. 51; 10, с. 44, 46]. Залізний спис за існуючою класифікацією відноситься до найстаршої групи таких виробів і може датуватися в межах другої половини VII-VI ст. до н. е. [5, с. 35-43]. На його архаїчність, в межах зазначеної хронології, вказує гранчаста втулка.

Таким чином, найімовірніша дата кургану №11 – друга половина VII ст. до н. е. Його розташування говорить за те, що не всі кургани ранньоскіфського часу розміщувалися тільки на домінуючих висотах. І їх число, сподіваємося, буде збільшуватися в процесі подальших археологічних вивчень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бруяко И. В. Северо-Западное Причерноморье в VII-V вв. до н. э. Начало колонизации Нижнего Поднепровья // Античный мир и археология. – Саратов, 1993. – Вып. 9. – С. 60-79.
2. Горішній ПА. Бронзові вудила з с. Теремці // Археологія, 1978. – №27. – С. 55-57.

в накладку). Зовнішня сторона втулки восьмигранна, тоді як внутрішня – кругла. Грані рівномірно розподілені по окружності і тягнуться до початку леза. Внизу вони ширші (10 мм), а до верху, відповідно до того як тоншає втулка, звужуються (5,6 мм). Для фіксації держака на втулці пробитий отвір. Довжина наконечника 29,8 см, в тому числі леза – 19,3 і втулки – 10,5 см. Найбільша ширина пера у середній його частині (3,7 см), діаметр втулки зовні – 2,9 см. Залізо покрите іржею, особливо куски накипу присутні на лезі, але в цілому збереженість виробу задовільна. Загалом списи із такими втулками не характерні для скіфської епохи. Цікаво, що в одному із Братишівських курганів (Середнє Подністров'я) знайдено восьмигранний підток для держака списа [12, с. 57, tabl. 4.2с).

10. Залізний ніж має пряму спинку, яка переходить у короткий гачкоподібний черешок. Його загальна довжина – 6,5 см, товщина спинки – 0,25-0,3 см, ширина леза – 1,2 см.

Топографія кургану № 11 докорінно відрізняється від усіх інших у Колодіївці та й на території Поділля в цілому. Як правило кургани займають підвищені плато, водорозділи і рідко коли зустрічаються у низинах. Так, група із семи курганів передскіфської доби розкопана І.Шовкоплясом в околицях с. Лука Врублівецька [11, с. 5]. Г.Смирною досліджено один насип передскіфського періоду біля с. Дністрівка, на правому березі Дністра, неподалеку с. Колодіївка [10, с. 55]. Дослідниця зробила припущення, що у передскіфську пору кургани будувалися на невисоких прибережних терасах, а у скіфський час – на високих місцях.

Курган №11 знаходився порівняно далеко

3. Кашуба М., Дараган М., Левицкий О. Технологические новшества раннего железного века: перспективы изучения ранней гончарной сероглиняной керамики Восточного Прикарпатья // *Revista Arheologica, Chisinau*. 2010. – vol. V. – nr.2. – С. 28-61.
4. Ковпаненко Г.И. Бессонова С.С. Скорый С.А. Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья. – К., 1989. – 332 с.
5. Мелюкова А.И. Вооружение скифов // *САИ*. – 1964. – Д 1-4. – 90 с.
6. Смирнова Г.И. Курганный могильник раннескифского времени у с. Долиняны // *АСГЭ*. – 1977. – №18. – С. 29-40.
7. Смирнова Г.И. Курганы у села Перебыковцы – новый могильник скифской архаики на Среднем Днестре // *ТГЭ*. – 1979. – Т. 20. – С. 37-67.
8. Смирнова Г.И. Новые данные о поселении у с. Долиняны (по материалам раскопок 1977-1978 гг.) // *АСЭ*. – 1981. – Т. 22. – С. 40-60.
9. Смирнова Г.И. Еще раз о серой кружалной керамике из раннескифских памятников Среднего Поднестровья // *АСЭ*. – 1999. – Т. 34. – С. 44-55.
10. Смирнова Г.И. О формировании познечернолесской культуры на Среднем Днестре // *АСГЭ*. – 1984. – №25. – С. 43-60.
11. Шовкопляс І.Г. Курганный могильник передскифского часу на Середньому Дністрі // *Археологічні пам'ятки УРСР*, 1952. – Т. IV. – С. 5-11.
12. Sulimirski T. Scytowie n azachodniem Podolu. – Lwow, 1936. – 186 s.

Галина Осетрова

старший науковий співробітник НІАЗ «Кам'янець»

КУЛЬТУРНО-МОВНІ КОНТАКТИ НАСЕЛЕННЯ СЕРЕДЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я ТА ПІВДЕННОГО ПОБУЖЖЯ В IV ст. н.е.

В статті повідомляється про культурно-мовні контакти населення Подністров'я та Побужжя у I-V ст. н.е. та процес формування черняхівської культури, яка залишила глибокі сліди у мові та культурі України.

Ключові слова: Подністров'я, Побужжя, племена, контакти, мова, черняхівська культура.

З давніх часів територія Середнього Подністров'я та Південного Побужжя була зоною інтенсивних між-племінних контактів, які мали великий вплив на мову, матеріальну та духовну культуру місцевого населення. Культура слов'янських племен, що жили на території краю, склалася протягом століть під значним впливом культур інших племен і народів.

Лісостепове Подністров'я та Південне Побужжя – це, головним чином, землі Поділля. Історія цього краю, починаючи з найдавніших часів, тісно пов'язана з іншими етнографічними регіонами, зокрема з Волинню та Прикарпаттям. Заселення Лісостепоного Подністров'я та Південного Побужжя сягає в глибину тисячоліть. Цьому сприяли своєрідний рельєф місцевості, різноманітні природні багатства, м'який клімат і родючі землі. Найбільші річкові артерії краю – Дністер, Південний Буг та їхні притоки – здавна привертали увагу людей, і вони селилися тут, починаючи від доби кам'яного віку [3, с. 3].

Землі Лісостепоного Подністров'я та Південного Побужжя – зона важливих археологічних пам'яток, які відображають основні етапи історії населення краю від кам'яного віку до середньовіччя і численні нашарування культур різних племен і народів.

Приблизно в VI-V тис. до н.е. племена, які населяли територію Лісостепоного Подністров'я та Південного Побужжя вступили в останню фазу кам'яного віку – неоліт, який тривав на території краю до рубежу IV-III тис. до н.е. Етнічна історія буго-дністровських неолітичних племен завершального періоду збігається загалом з давньою мовною єдністю – індоевропейською. Подальший розвиток індоевропейського населення – історичного попередника багатьох пізніших європейських племен і народів – припадає на землях Поділля на добу міді і бронзи (IV-II тис. до н.е.) [3, с. 25].

Доба міді IV-III тис. до н.е. представлена тут широко відомою трипільською культурою. Поселення трипільців досить густо вкривали землі Подністров'я та Південного Побужжя. У цей час тут разом з місцевим автохтонним населенням жило прийшло з Дунайсько-Балканського регіону. Відбувається значне збільшення населення і активний процес змішання місцевих і прийшлих племен [3, с. 112].

Український історик М.Брайчевський відзначає статичний характер трипільської культури. Вона квітнула на великих обширах теперішніх Правобережної України і Молдови протягом майже двох тисячоліть. Пам'ятки виявляють дивовижну подібність, майже не простежується наступ культури: ранні пам'ятки трипільського типу слабо відрізняються від пізніх [2, с. 175].